

رواق

از خانه مسکونی بگردید تا قنات

وقف‌های مردم ایران

برای جشن‌های میلاد حضرت رضا (ع)

حجت‌الاسلام والمسلمین مؤمنی:

رتوف یعنی بالاتر از تصور ما مهربان بودن

آستان قدس و دانشگاه علوم پزشکی مشهد تفاهم‌نامه همکاری امضا کردند

توسعه خدمات پیش‌بیمارستانی در حرم مطهر رضوی

دکتر موسی نجفی از عقابیت، اعتدال و معنویت در تمدن رضوی می‌گوید

امام رضا (ع) و ظرفیت

تمدن‌سازی فرهنگ شیعی

سازمان اسکان و مسکن مازندران

درباره سنتی قدیمی که این روزها نادیده گرفته می‌شود «گنبدنما» گمشده شهرسازی مشهدالرضا (ع)

روزگاری بود که هر کس از بالای پشت‌بام خانه‌اش می‌توانست حرم را ببیند و از سر ارادت و اخلاص، دست بر سینه بگذارد و بگوید: «السلام علیک یا علی بن موسی‌الرضا(ع)»؛ اصلاً مفهوم همسایه و مجاور بودن با ثامن‌الحجج(ع) در پرتو همین شرایط شکل می‌گرفت؛ روزگاری بود که زائران حرم رضوی وقتی به ورودی‌های دره مشهد می‌رسیدند، جاهایی مثل «تپه سلام»، با دیدن گنبد و گلدسته حرم رضوی اشک شوق ...

نیمکت‌زندگی

مثبت‌سی‌وهفت!

رقیه توسلی | از خواب می‌پریم و به کابوسی که دیده‌ام، می‌خندم، فکر کنم جزو معدود آدم‌هایی باشم که بختک این مدلی را تجربه کرده‌اند. بختک خواب تاریک. خوابی که برق تویش رفته باشد. خوابی که چشم به‌زور چشم را ببیند و کسی هم نرود - محض رضای خدا - یک شمع روشن کند. دما مثبت سی‌وهفت درجه است. غیرارادی دستم می‌رود طرف تلفن و شماره کسی را می‌گیرم که به‌گمانم در وقوع این خواب بی‌تقصیر نیست. بنده خدایی که اسم مستعار هم دارد و جمعی صدایش می‌زنند؛ «مُسرِف فی الارض».

همیشه خدا تا کلمه آب و برق و صرفه‌جویی پیش کشیده می‌شود تصویر ایشان عینوه بن‌های تبلیغاتی ۴ متری آویز می‌شود توی ملاجم. حالا هم که بدتر از همه وقت، فقط می‌شود یاد او کرد، یاد وسواس عرض و طویلش، یاد ساعات استحمام و دست شستن و ظرف و ظروفش که بد بالاست... گوش را که جواب می‌دهد و قصه‌ام را که می‌شنود، اول ریز ریز می‌خندد و بعد می‌رود توی خودش و با حال نزاری می‌افتد به درددل که: عزیزم! غریبه نیستی. دیروز برای پنجمین بار که گذاشتم لباس‌ها آبکشی شوند، جنگ راه افتاد. مُرد گنده، نیم ساعت هم بیشتر عُمر زد به جانم، کم مانده بود کارمان بکشد به درگیری فیزیکی... به همان خدا می‌دانم کارم درست نیست، یک قدم‌های فینگی هم برداشتم که به چشم کسی نمی‌آید، اگر نمی‌خندی میگم بهت با وجودی که عاشق لامپ و روشنایی‌ام از اوایل خرداد دارم نصف برقای خونه رو روشن می‌کنم، با لوستر که دو ماهه خداحافظی کردم. خب درباره آب نه هنوز، متأسفانه قدم قشنگی برداشتم.

پیداست از اعتراض واضحم، دلخور نشده زیاد، بس که برخلاف مُسرِف بودنش، مهربان و نقدپذیر است. وقت خداحافظی با شیطنت می‌پرسد خودت چه گلی به سر آب و برق زده‌ای که این‌قدر طلبکاری!...! اصلاً، بگو ببینم چه پدري از انرژی‌های خداداد درآورده‌ای که کابوس آمده سروقتت...؟

با خنده می‌گویم: نمی‌دانی چه خواب‌زده‌ای شدم... بعد بیداری عین برق ندیده‌ها فقط هجوم بردم سمت کلید پریزها. خانه را کردم تالار نور. قصد هم ندارم یک دانه از لامپ‌ها را خاموش کنم تا اطلاع ثانوی بس که چشم تاریکی دیده. این از این. اگر امکان دارد بار صرفه‌جویی امروزم را شما به دوش بکشید لطفاً!

پی‌نوشت:

پایان گفت‌وگو برق می‌رود. تلفن قطع می‌شود. تالار نور می‌شود ظلمت کده. دوباره پرت می‌شوم وسط کابوس... یاد باستان‌های روشن، بخیر!

سبجاق:

إِنَّ الْمُبْدَرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ هَمَانَا اسراف‌کنندگان برادران شیطان‌ها هستند.

روایتی تاریخی از سرگذشت مشهورترین رواق امروزی حرم مطهر

از صحن موزه تا رواق امام خمینی

کار ساخت صحن موزه در دهه ۱۳۱۰ و پس از ساخت فلکه حضرت آغاز شد؛ فلکه‌ای که در دو بخش شمالی و جنوبی به صورت نیم‌دایره، بالا‌خیابان را به پایین‌خیابان وصل و مشکل عبور و مرور و وسایل نقلیه را در این مسیر حل می‌کرد.

آن باشد؛ مکانی که در آن، علاوه بر تهیه و توزیع شربت در جشن‌ها و اعیاد، کار تدارک داروهای گیاهی دارالشفاى حضرتی نیز انجام می‌گرفت و موقوفه‌های بسیار ارزشمندی مانند «حمام مهدیقلی‌بیک» به آن اختصاص داشت. امروزه وظایف این اماکن در بخش‌های دیگری از حرم رضوی انجام می‌شود.

■ از واقعه گهرشاد تا انقلاب اسلامی

برگردیم به ماجرای ساخت صحن موزه؛ پس از تخریب مکان‌هایی که از آن یاد کردیم، فضای گسترده‌ای به وجود آمد که آن را بنده‌های کوتاه فلزی از محیط بیرونی که شامل فلکه جنوبی می‌شد، جدا کردند. به این ترتیب، فضای جدیدی شکل گرفت که به‌تدریج و طی چند دهه، در آن ساختمان موزه، کتابخانه قدیمی، بخش‌هایی از رواق دارالزهده، تالار تشریفات و بخش جنوبی آرامگاه شیخ بهایی ساخته شد. کف صحن را هم با استفاده از سنگ «خلج» پوشاندند. صرف‌نظر از ساخت‌وسازهایی که در اطراف صحن انجام گرفت، دری از این صحن به مسجد جامع گهرشاد وجود داشت که امروزه در مسیر کفش‌داری شماره ۱۰ حرم رضوی است؛ این دروازه در حافظه تاریخی

توده انبوه بازارها، کاروانسراها، تیمچه‌ها و مدارس قدیمه در مجاور حرم رضوی، از بافت پیرامونی اماکن متبرکه جدا شد و فکر ایجاد یک صحن بزرگ در بخش جنوب شرقی روضه منوره، در همان زمان به وجود آمد؛ صحنی که باید با تخریب ساختمان‌های قدیمی و الحاق آن‌ها به حرم، ساخته می‌شد. اما ممکن است بپرسید تا پیش از این تاریخ، در محل صحن موزه، چه ساختمان‌هایی قرار داشت؟ نگاهی به نقشه‌های دوره قاجار به‌ویژه نقشه مهم کتاب مشهور «مطلع‌الشمس» اثر محمدحسن‌خان اعتمادالسلطنه، نشان می‌دهد در مکان فعلی رواق امام‌خمینی(ره)، به انضمام ساختمان قدیمی موزه، تالار تشریفات و بخشی از فضای آرامگاه شیخ بهایی، اماکنی از جمله مدرسه پایین‌پا یا «سعدیه»، کاروانسرا و تیمچه «باباغیبی»، آشپزخانه قدیمی خدام، شربت‌خانه، تیمچه حکاک‌ها و چند بنای کوچک و بزرگ دیگر قرار داشت. مدرسه سعدیه از بناهای دوره صفوی و ساخته سعدالدین محمد وزیر بود که در شماره درپورز «رواق» درباره وی و موقوفه‌هایش، اطلاعاتی را خواندید. شربت‌خانه حرم رضوی نیز احتمالاً از آثار دوره صفویه و شاید پیش از

محمدحسین نیکبخت |

امروزه رواق امام‌خمینی(ره)، به ویژه در روزهای سرد سال، میزبان مراسم اصلی عبادی و سخنرانی‌های مذهبی در حرم مطهر است و تا پیش از همه‌گیری کرونا، هر سال و در روز نخست نوروز، دیدار مردم با رهبر معظم انقلاب در همین مکان رقم می‌خورد. رواق امام‌خمینی(ره) یکی از بزرگ‌ترین رواق‌های حرم مطهر است؛ رواقی با ۹ هزار و ۸۰۰ مترمربع مساحت (کمتر از یک هکتار) که با ۲۴ ستون بسیار عظیم، با فاصله تقریبی ۱۸ متر از یکدیگر و سقف‌های معلق بین آن‌ها، در زمزه عظیم‌ترین سازه‌های مذهبی کشور قرار می‌گیرد. در مرکز سقف، میان هر چهار ستون، یک نورگیر لوزی شکل تعبیه شده و ارتفاع آن از کف رواق، ۱۴ متر است. این رواق از آثار دوران پرتحول جمهوری اسلامی است و امکان ندارد شما خوانندگان عزیز و ارجمند به حرم مشرف شده باشید و به دلیلی، از اقامه نماز گرفته تا شرکت در مراسم دعا، جشن‌های مذهبی یا عزاداری، گذرزان به آن نیفتاده باشید. با این حال، شاید ندانید محل استقرار شما در رواق امام‌خمینی(ره) تاریخچه‌ای دارد طولانی و جذاب که شاید کمتر شنیده باشید. در رواق امروز می‌خواهیم سابقه تاریخی این مکان مشهور حرم رضوی را با یکدیگر مرور کنیم.

■ صحن موزه، پیش از صحن موزه

در محل فعلی رواق امام‌خمینی(ره)، تا پیش از سال ۱۳۱۸ صحنی بزرگ وجود داشت که مردم آن را با نام «صحن موزه» می‌شناختند؛ دلیلی هم قرار داشتن ساختمان موزه آستان‌قدس در این صحن بود. کار ساخت صحن موزه در دهه ۱۳۱۰ و پس از ساخت فلکه حضرت آغاز شد؛ فلکه‌ای که در دو بخش شمالی و جنوبی، به صورت نیم‌دایره، بالا‌خیابان را به پایین‌خیابان وصل و مشکل عبور و مرور وسایل نقلیه را در این مسیر حل می‌کرد. احتمالاً پس از ساخته شدن فلکه‌های شمالی و جنوبی، بخشی از

آن روزها

درباره سنتی قدیمی که این روزها نادیده گرفته می‌شود

«گنبدنما» گمشده شهرسازی مشهدالرضا(ع)

محمدرضا انصافی | روزگاری بود که هر کس از بالای پشت‌بام خانه‌اش می‌توانست حرم را ببیند؛ اصلاً مفهوم همسایه و مجاور بودن با ثامن‌الحجج(ع) در پرتو همین شرایط شکل می‌گرفت؛ روزگاری بود که زائران حرم رضوی وقتی به ورودی‌های دره مشهد می‌رسیدند، جاهایی مثل «تپه سلام»، با دیدن گنبد و گلدسته حرم رضوی اشک شوق می‌ریختند و سجده شکر به جا می‌آوردند. زنده‌یاد عزیزالله عطاردی، محقق برجسته و گرانقدر معاصر سده کتاب «فرهنگ خراسان» می‌نویسد: «در طول تاریخ مشهد مقدس همواره نظر بر این

بوده است که گنبد و مناره‌های حرم مطهر امام‌رضا(ع) از همه بناها مرتفع‌تر باشد به استثنای مساجد که معماری خاص خود را می‌طلبد [رقیه ابنیه با در نظر گرفتن این اصل مهم بنا گردند]». جایی که زائران حرم رضوی می‌توانستند در آن، برای نخستین بار گنبد طلا را ببینند، به «گنبدنما» مشهور بود. با این حال، گنبدنما و زیبایی‌های معنوی آن، تنها به زائرانی که از راه‌های دور و نزدیک به حرم رضوی می‌آمدند، اختصاص نداشت. مرحوم عطاردی حرف نخستین ما را تأیید می‌کند و می‌نویسد: «ساکنان مشهد مقدس هم هر روز که از منازل

خود به محل کار می‌روند، پس از خروج از منزل، گنبد و گلدسته‌ها را در مقابل خود مشاهده می‌کردند و از دور به آن حضرت سلام می‌کردند. به طور کلی از زمان‌های بسیار قدیم در مشهد این نیت جاری بود و ساختمان بلندتر از بارگاه ملکوتی آن امام همام ساخته نمی‌شد». اما این روزها، زائران حرم مطهر دیگر با گنبدنما آشنا نیستند؛ ما عادت کرده‌ایم همیشه برای توسعه و بسازیم و بسازیم و خدا کند که منظورمان فقط افزایش فضای مورد استفاده در اطراف حرم رضوی باشد و نه، کسب درآمد و سودهای مالی.

امروزه به جز مسیرهای چهارگانه منتهی به حرم مطهر، دیگر نمی‌شود بنای باصفای آن را از جای دیگری مشاهده کرد؛ یعنی گنبدنمای دیگری نداریم. غرضم این نیست که بگویم ایجاد کردن و ساختن ساختمان‌های بافت پیرامونی حرم را - که از قضا، کمترین شباهت به لحاظ طراحی و معماری با نوع ایرانی اسلامی آن دارند! - متوقف کنیم؛ حرف این است که خوب بود پیش از پوشاندن این همه قضا زیر آوار بتن و فولاد، پیوسته‌هایی فرهنگی نوشته می‌شد و به معمار و شهرساز ما تذکر می‌دادند تا حد ممکن، مسیر «گنبدنما» را بر مشتاقان و زائران نبینند.

